

SANDA HAM

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
sanda.ham@gmail.com

MARAKOVIĆEVI POGLEDI NA HRVATSKA NARJEČJA

PREGLEDNI RAD

UDK 811.163.42'28:821.143.42.09MARAKOVIĆ, Lj.

DOI <https://doi.org/10.17234/9789531758635.12>

U radu se opisuju pogledi Ljubomira Marakovića na hrvatska narječja i u svezi s tim njegova razmišljanja o dijalekatnoj hrvatskoj književnosti, osobito o kajkavskom narječju i odnosu toga narječja s jezikom u Krležinim *Baladama Petrice Kerempuha*. Budući da je svoje poglede na hrvatska narječja uglavnom izrekao u čitanci iz hrvatske književnosti *Žetva* (Maraković 1941a; 1943), opis se većim dijelom temelji na *Žetvi*, a manjim dijelom na Marakovićevoj književnoj (Maraković 1937) i kazališnoj kritici (Maraković 1929; 1941b). U radu se pozornost posvećuje i suvremenoj recepciji Marakovićeve djela, osobito u svezi s njegovom prosudbom Krležina jezika.

---

1. UVOD

Ljubomir Maraković¹ danas je uglavnom poznat po svojim brojnim kazališnim i književnim kritikama napisanim između dvaju ratova, a manje kao autor školskih priručnika za hrvatski jezik iako je autorom *Hrvatske čitanke za više razrede srednjih škola – Žetva, prvi dio Nauka o književnosti, I. svezak Nauka o stihu i slogu* (119 stranica) i *Sadržaj* (jedna stranica), objavljene 1941.

Iako je u *Žetvi*, u njezinu *Predgovoru* (Maraković 1941a: V), najavljeno objavljivanje drugoga dijela, taj drugi dio nije samostalno otisnut, nego je 1943. objavljeno drugo izdanje *Žetve* kojemu je taj najavljeni drugi dio pridodan, tako da je *Žetva* u drugom izdanju uzrasla s 119 str. na 491 str. i pro-

---

¹ V. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* s. v. Maraković, Ljubomir.

mijenila podnaslov, sada je *Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, Nauka o književnosti (poetika)*.

O tim dvjema čitankama vrlo malo znamo, suvremeni autori koji su pisali o Marakoviću² obvezno spominju čitanku, ali ništa nam o njoj opširnije ne kažu, u većine literature čak nema ni pouzdanih podataka o dvama *Žetvinim* izdanjima. Općenito se govori o *Žetvi* kao o jednom priručniku, iako se dva izdanja bitno razlikuju i riječ je o dvjema knjigama. Drugo izdanje *Žetve* bitno je odredilo Marakovićevu sudbinu poslije 1945. – Pavelićevi i Budakovi tekstovi koje je objavio bili su jedno od uporišta jugoslavenskim vlastima za Marakovićev prognozu i osudu.

Točne podatke o dvjema *Žetvama* pruža Stanko Lasić. Iscrpno popisuje školske priručnike hrvatske književnosti iz doba NDH, a tu su i dva izdanja *Žetve* (Lasić 1989b: 129). Lasić navodi naslove poglavlja i potpoglavlja u oba izdanja, ali to je uglavnom sve što ćemo o *Žetvi* doznati u Lasića. Kada je o Marakoviću riječ, Lasić je usredotočen na njegove kazališne i književne kritike koje se odnose na Krležu pa doznajemo i da u *Žetvu* nije uvršten Krleža.

O čitankama u novije vrijeme doznajemo iz suvremenih radova (Ham 2020), a općenito o Marakovićevu stvaralaštvu iz brojnih priloga sa znanstvenoga skupa posvećenoga Marakoviću, održanoga 2019. godine u Zagrebu i Topuskom.³

Opća je ocjena da je *Žetva* kruna Marakovićeva stvaralaštva. Takva je ocjena Marakovićevih suvremenika, osobito u prikazu Vinka Nikolića iz 1943. Naši suvremenici ocjenjuju *Žetvu* vrlo pohvalno, čak kao jedan “od najvažnijih naših teorijskih priručnika” (Pavličić 1983: 11).

Marakovićev jezik i njegov odnos prema književnom jeziku opisan je tek u jednom radu (Ham 2020),⁴ a Marakovićev odnos prema hrvatskim narječ-

² Jelčić (1971), Lasić (1989a; 1989b), Bogner-Šaban (1997), Lončarević (2003; 2009).

³ *Zbornik o Ljubomiru Marakoviću* objavljen je 2020. u uredništvu Tihomila Maštrovića i izdanju Fakulteta hrvatskih studija u nizu Hrvatski književni povjesničari.

⁴ U radu se govori o hrvatskim čitankama 1941. – 1943. Sadržajno se uspoređuju čitanke Mate Ujevića (*Sjetva, Knjiga radosti, Plodovi srca i uma*) i Ljubomira Marakovića (*Žetva*). U središtu je rada jezik Marakovićevih čitanke, ali i Marakovićeve misli o hrvatskom jeziku. Uspoređuju se dva Marakovićeva izdanja hrvatske čitanke za više razrede srednje škole – *Žetva*, prvo iz 1941. i drugo iz 1943. Drugo je izdanje bitnije dopunjeno i prošireno, ali i jezično mijenjano, usklađeno s književnojezičnom normom NDH. U radu se analiziraju sadržajne dopune i promjene u drugom izdanju, ali u središtu su pozornosti rada jezične promjene – pravopisne, slovopisne, gramatičke i leksičke. Te su promjene na razini očekivanja s obzirom na strogu jezičnu normu u NDH. Posebno se upozorava na jezik hrvatskih književnika iz 19. st. koje Maraković često i opširno navodi, ali ih navodi u jezično prilagođenu obliku. Njihov

jima do sada nije potanje opisivan. U kontekstu jezične politike NDH i svoje “krležologije” spominje Lasić (1989a: 144–145) Marakovićev novinski članak o večeri lirske i dijalekatne poezije (Maraković 1941b) i interpretira ga kao Marakovićevo svojevrsno odricanje od hrvatskih narječja. U ovom će se radu pokazati da tomu nije tako.

Budući da je slavljenica prof. dr. sc. Mira Menac-Mihalić, kojoj je ovaj zbornik u čast, glavninom svojega djela posvećena hrvatskim narječjima, i ovaj će im rad biti posvećen. Hrvatska narječja bit će viđena očima Ljubomira Marakovića.

2. LJUBOMIR MARAKOVIĆ – ZABRANJENI AUTOR

Ljubomir Maraković, istaknuti član Hrvatskog katoličkog pokreta, pripada nizu hrvatskih javnih kulturnih djelatnika koji su zbog svojega rada bivali osuđivanima, progonjenima i čije je djelo bio zabranjeno. Svoj je javni rad započeo 1905., a prisilno ga završio 40 godina poslije, 1945.⁵

“Premda nema nikakvih tragova da je bio povezan s režimom, nakon »preokreta« je, kako se govorilo, po kratkom postupku smijenjen s mjesta sveučilišnog profesora. Uskoro biva osuđen na književnu šutnju od »Suda za zaštitu nacionalne časti« Društva književnika Hrvatske, kojemu je tada predsjedavao Krleža, »zbog suradnje s okupatorom i narodnim izdajicama«. Danas je legendarna njegova obrana na tom »suđenju«, o čemu je svjedočanstvo ostavio baš Krleža kao ondašnji predsjednik »Suda časti«. *Trebalo bi, gospodine Krleža*, rekao mu je Maraković, *onda suditi svim hrvatskim književnicima od Marulića do danas*. Na Krležino pitanje: *Zašto?*, odgovara: *Zato što su svi pisali pod okupacijom*” (Lončarević 2009: 21).

Ljubomir Maraković osuđen je 1947. Zatvorsku kaznu izdržava u Staroj Gradiški od 20. lipnja 1947. do 20. srpnja 1948. Umire 1959., zaboravljen, zanemaren i prešućen.

U presudi se navodi:

“... pa je u tim člancima kao i u svojoj knjizi “Žetva” na str. 474 i 475 vršio izravnu propagandu za fašizam i propagirao fašističke nazore na svijet, naro-

---

je jezik u prvom izdanju prilagođen maretićevskoj normi, a u drugom je izdanju taj njihov maretićevskoj normi prilagođen jezik ponovno prilagođen – slovopisno i pravopisno usklađen je sa slovopisom i pravopisom u NDH. Izvorni jezik kojim su ta djela napisali njihovi autori (primjerice – Badalić, Šenoa, Kozarac) nije vraćen, a te prilagodbe nisu u *Žetvi* protumačene.

⁵ Vidi bibliografiju Marakovićevih radova: Lončarević (2009: 333–346).

čito u društveno političkom pogledu i slavio nosioce ustaške nacionalsocijalističke politike i književnosti i vršio uopće propagandu u korist okupatora i njegovih pomagača...”⁶

Iako se iz presude može zaključiti da je *Žetva* duboko ideologizirana, tomu nije tako. Od 486 stranica Paveliću je pripalo pet stranica,⁷ Budaku dvije i pol stranice.⁸ Tih sedam i pol stranica interpretirano je u manjim poglavljima razlomljeno na četirima stranicama,⁹ objedinjeno bi bilo 18 redaka teksta, pola stranice *Žetve*. Dakle, osam stranica čitanke zauzelo je vrijeme u kojem Maraković stvara,¹⁰ a na preostalim se 478 stranica nižu najljepša književna djela, glavninom hrvatske književnosti, bez ideologizacije ili politike, samo umjetnička riječ i njezina interpretacija. Ipak, baš tih 18 redaka teksta poslužilo je jugoslavenskim vlastima da 1. srpnja 1947. “u ime naroda” presude Marakoviću.

Jasnoće i prozirnosti radi, navodim te *inkriminirajuće* retke sa str. 474. i 475. *Žetve*, toga Marakovićeva *krimena* zbog kojega je sramoćen, zabranjivan, progonjen i zatvaran:

“Uvod govora vidimo u početku Poglavnikova govora mladim kadetima – prvim u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj – gdje je krepko i jasno izraženo značenje vojničke vrline; a to nije samo stvar vojnika po zvanju, nego rodoljuba uobće. Kad je domovina u opasnosti, treba da se svatko sjeti stihova hrvatske himne:

»Rat je, braćo, rat, junaci!
Pušku hvataj, sablju paši,
Sedlaj konja, hajd pješaci,
Slava budi, gdje su naši!«

... Zaključak ili zaglavak govora predstavlja nam drugi dio Poglavnikova govora ustašama – sveučilištarcima, održan odmah prvih dana Nezavisne Države Hrvatske, te se osjeća, kako u njemu toplo plamti žar zanosa za

⁶ Navod je iz Presude objavljene u: Lončarević (2003: 43).

⁷ Str. 455–457, 466–467, 469–470.

⁸ Str. 470–472.

⁹ Str. 456, šest redaka o *Strahotama zabluda*; str. 472, četiri retka o Poglavnikovu govoru mladim kadetima; str. 475 osam redaka o Budakovu govoru na Majčin dan.

¹⁰ Upravo je vrijeme u kojem se stvara postalo općim mjestom svih suvremenijih tekstova o Marakoviću gdje se navodi Marakovićeva obrana pred Krležom i optužbama “zbog suradnje s okupatorom i narodnim izdajicama” (Bogner-Šaban 1997: 29) gdje Maraković kaže da bi trebalo suditi svim hrvatskim književnicima od Marulića do danas jer su svi pisali pod okupacijom (Bogner-Šaban 1997: 29; Čengić 1985: 98). Lončarević donosi cijeli taj Marakovićev odgovor Krleži, *Utok na presudu društvu književnika Hrvatske* (Lončarević 2009: 323–329).

netom oslobođenu domovinu. Izvadak iz M. Budaka, kao tadanjega ministra nastave, a ujedno priznatog pisca, pokazuje, kako ženski likovi u njegovim romanima nisu idealna priviđenja, nego uspomene na žive žene, koje su povezane najsvetijim vezama o piščev vlastiti život. Te rieči, izrečene na Majčin dan, prožete dubokim osjećajem, pouka su čitavoj hrvatskoj mladeži, da ljubi svoje majke, da poštuje žene uobće te da o odnosu spolova misli uzvišeno, ali realno, ozbiljno i čisto” (Maraković 1943: 474–475).¹¹

Malobrojni su u jugoslavensko doba pisali o Marakovićevu djelu. S hrvatskom državom, ponovno se vrjednuju zapostavljeni hrvatski autori, a Maraković zauzima visoko mjesto na vrjednosnoj ljestvici. Kada je riječ o *Žetvi* iz 1941., doista treba prihvatiti mišljenje:

“Kao vrstan profesor, stručnjak, pedagog i metodičar, za potrebe srednjoškolske nastave napisao je – za ono vrijeme izvrsnu, svježu i primjerima bogatu – teoriju književnosti (*Žetva*), po kojoj su učili mnogi đaci i studenti sve do nedavnih dana...” (Jelčić 1971: 430).¹² “Godine 1941. napisao je udžbenik za više razrede srednjih škola *Žetva*. Ta prva izvorna cjelovita hrvatska poetika može se uzeti kao kruna njegova književnoga rada” (Lončarević 2009: 25).

3. ŽETVA O HRVATSKOM JEZIKU I HRVATSKIM NARJEČJIMA

Ljubomir Maraković nije bio jezikoslovac, iz njegova je ukupnoga djela jasno da se jezikoslovljem nije sustavno bavio. Ipak, prema naravi svojega školskoga priručnika – čitanke iz hrvatske književnosti – nužno je bilo osvrnuti mu se na hrvatski književni jezik, hrvatska narječja i hrvatsku dijalekatnu književnost.

U poglavlju *Oblici* (u objema čitankama str. 44–46) u potpoglavljima *Književni govor i narječja* i *Pravilnost jezika* donosi prosudbe o odnosu književnoga jezika i njegovih narječja. Valja imati na umu da Maraković poučava učenike i da je njegov izričaj jednostavan i zoran. Dakle, ne treba u čitanci tražiti jezikoslovne dubine i znanstvene vrhunce, nego stručnost primjerenu namjeni priručnika.

U oblike hrvatskoga jezika Maraković uvodi čitatelja kraćim poglavljem o tome da je hrvatski jezik bogat oblicima, bogatiji nego većina ostalih kultur-

¹¹ Pravopis je morfonološki (*obće*), u skladu s tadašnjim “korienskim” pravopisom (*rieči*).

¹² Primjerak *Žetve* iz 1943. koji posjedujem pripadao je Milivoju Slavičeku koji je tada pohađao III. b razred.

nih jezika. Jezike navodi od oblično “najškrtnijih” prema bogatijima – engleski, francuski, njemački, talijanski – ali kaže da škrtnost u oblicima ne znači siromašnu književnost. Potom u poučavanje uvodi hrvatska narječja:

“Da mnoštvo oblika nipošto nije odlučno za pjesnikov izražaj, pokazuje nam najbolje pjesništvo u čakavskom i kajkavskom narječju. Oba su ta narječja oblicima mnogo oskudnija od štokavskoga, pa ipak su odlični pjesnici neobično tankoćutno izrazili svoje osjećaje u tim dijalektima... Stoga nije ni čudo, što su se u novije vrijeme pjesnici s različitih područja hrvatskoga jezika pored književnog štokavskog narječja poslužili i govorom svoga zavičaja, te su stvorili neke od najljepših hrvatskih pjesama. Ta dijalektska (ili regionalna) poezija ima i svoje posebno značenje u tom što je vidno i živo zasvjedočila granice hrvatskoga jezika” (Maraković 1941: 44–45).

Kao uzore kajkavskoga pjesništva navodi Dragutina Domjanića, Frana Galovića, Nikolu Pavića; uzori su u čakavštini Vladimir Nazor, Mate Balota, Drago Gervais, Pere Ljubić. Posebno je Maraković istaknuo Tina Ujevića i njegovu čakavsku pjesmu *Oproštaj* kao svezu suvremene čakavštine i one stare, Marulićeve.

Potanje o narječjima Maraković ne govori. Pojmovima i/ili nazivima staroštokavski i novoštokavski dijalekt Maraković ne barata. Razlikuje dijalekte i govore unutar kajkavskoga i čakavskoga narječja, ali prema mjestu rođenja i stvaranja pojedinog pjesnika – navodi podravsku i međimursku kajkavštinu, bračku, istarsku i splitsku čakavštinu. Narječja oprimjeruje pjesmama odabranih književnika, ali ne kao primjere za jezikoslovnu raščlambu, nego tek kao književnoteorijsko oprimjerenje – primjer za “muzikalnost kajkavskih stihova” (Domjanićev *Kaj*) i za “povijesno značenje čakavštine” (Ujevićev *Oproštaj*) (Maraković 1941a: 40–41).

Uz dijalekatnu poeziju Maraković naglašava i njezinu razgraničavajuću sastavnicu – “vidno i živo zasvjedočila je granice hrvatskoga jezika” (Maraković 1941a: 45) i naglašava da kajkavski nije dijelom slovenskoga jezika i naroda. Tu se Maraković poziva na tvrdnje Vuka Stefanovića Karadžića poznate još iz 19. st. – da su kajkavci Slovenci, čakavci Hrvati, a štokavci Srbi. Ta ga je tvrdnja osobito nadahnjivala za oštru kritiku Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*.¹³

U Marakovićevo bi doba svijest o jeziku zagrebačke škole trebala biti jaka, naime jezik je zagrebačke filološke škole općenito napušten tek

¹³ Vidi poglavlje u ovom radu: O kajkavskom narječju ili *Balade Petrice Kerempuha*.

¹⁴ Opširnije vidi: Jonke (1971: 197–198), Ham (1998; 2005).

1918.¹⁴ Maraković je morao za svoga školovanja i rada imati u rukama koje djelo pisano jezikom zagrebačke škole, morao je poznavati tu hrvatsku jezičnu stilizaciju predmaretićevskoga doba, barem kao čitatelj. Tomu u prilog govori sljedeće – bila mu je 31 godina kada je općenito u Hrvatskoj napušten jezik zagrebačke škole; prema onomu što piše u *Žetvi* poznao je rukopise Josipa Kozarca i to rukopis *Tene*, a *Tena* je pisana jezikom zagrebačke škole; u *Žetvi* kritizira jezik pisaca iz 19. st. što svakako znači da ga dobro poznaje:

“Ali ako uzmemo u ruke djela hrvatskih pjesnika iz početka 19. st., pa i najboljih, kada su hrvatski preporoditelji tek uvodili štokavsko narječje kao hrvatski književni govor, vidjet ćemo, kako su ti pjesnici bili često nesigurni u oblicima rieči, kako su miešali oblike iz drugih slavenskih jezika te stvarali stihove, koje kadkada nije moguće ni razumjeti” (Maraković 1943: 44).

Marakovićeva je interpretacija neobično bliska vukovskoj interpretaciji jezika zagrebačke filološke škole – štokavski kao prekretnica u 19. st., nesigurnost u oblicima, miješanje jezikâ, nerazumljivost – to su vukovske objede hrvatskomu jeziku 19. st.¹⁵ Danas sa sigurnošću možemo reći da je preporoditeljska štokavska stilizacija sljednica starijih jezičnih hrvatskih razdoblja, da nije u izboru oblika riječ o nesigurnosti i miješanju jezika, nego o svjesnom i namjernom izboru morfoloških oblika koji su povezivali starije jezično stanje s novijim – nije se željelo prebrzo odmicati od tradicije.¹⁶ Dakako u Marakovićevoj prosudbi nije riječ o jezičnom politikantstvu kao što je bilo u vukovaca, nego tek u davanju prednosti novoštokavštini nad ostalim narječjima pa i nenovoštokavskim dijalektima. Naime, Maraković već na sljedećoj stranici svoje *Žetve* vrlo jasno ističe prednosti štokavštine u trima točkama: 1. štokavska je narodna književnost, 2. štokavski su pisali hrvatski dopreporodni književnici (Gundulić, Kačić, Reljković), 3. štokavština je bogata rječnikom i oblicima (Maraković 1941: 45). Štokavština u Marakovića svakako ima prednost nad preostalim dvama narječjima, makar su Marakovićevi razlozi pomalo romantičarski i nejezikoslovni, ipak je jasno čitatelju da su sva tri narječja vrijedna poštovanja i da ni jedno ne treba zapostaviti:

¹⁵ Opširnije vidi: Brozović (1976; 1985), Vince (1978; 1982), Ham (1998).

¹⁶ O jeziku zagrebačke filološke škole i (hrvatskih) vukovaca iz pera suvremenika: “Iz svega se toga jasno vidi, da zagrebačka škola, koja je mnogogodišnjom radnjom stekla neki ugled, koga nebi trebalo podkapati, prama svojoj misiji pravo i mudro radi, što se služi njekimi starijimi oblici. Kad postigne svoj cilj, moći će se shodno zametnuti pitanje, treba li zagrebačku školu posve pretočiti u Daničićevu. Ako se narod za to odluči, meni je svejedno...” (Veber 1887: 462).

“... pa dok čakavsko narječje ima u svom zvuku nešto mekano i sjetno, kajkavsko nešto slatko i vedro, štokavsko je snažno, dinamično i obilato prelivima,¹⁷ koji mu daju mnogostruku mogućnost izražavanja” (Maraković 1941: 46).

4. MARAKOVIĆEVA KRITIKA KRLEŽINA JEZIKA U GLEMLJEVIMA

U stvaralaštvu Ljubomira Marakovića Dubravko Jelčić vidi “ideološku konzekventnost” (Jelčić 1971: 427). Ako postoji “ideološka konzekventnost” koja se prepoznaje u Marakovićevu javnom djelovanju, svjetonazorski se može pronaći u Hrvatskom katoličkom pokretu. Tu je Maraković jedan od istaknutih članova, uz Petra Grkca, Matu Ujevića i Josipa Andrića. Jelčić u Marakovića uočava proturječje “ideološke konzekventnosti” i estetskog kriterija:

“Maraković je bio od svih naših kritičara, i onih »desnih« i onih »lijevih«, najviše raspet između ideologije i estetike, između onoga što je svjesno htio i onoga čemu je nesvjesno, svojom neukrotivom unutrašnjom sklonošću, težio i pribjegavao” (Jelčić 1971: 427).

Polarizaciju na “desne” i “lijeve” minuciozno je usustavio, shematski i tablično prikazao Stanko Lasić, dakako u kontekstu svoje krležologije. Književna je kritika, književno i javno djelovanje 1939. – 1941. u Lasića prema ideološkom kriteriju razvrstano u tablicu s četirima temeljnim stupcima,¹⁸ a Maraković je pripao stupcu “2. Nacionalistički centar, ideološki dosljedno i ortodoksno” s časopisima *Katolički list* i *Hrvatski glas* u kojima je objavljivao. Krleža, lasićevski i dakako, ima svoj “krležijanski centar” (Lasić 1989a: 342).

Maraković je često pisao o Krleži. Kritikama i prikazima pratio je Krležu sve do 1945. kada mu je Krleža s mjesta predsjednika *Suda za zaštitu nacionalne časti Društva književnika Hrvatske* onemogućio javno djelovanje. Neke su kritike za Krležu pogubne, druge se još i danas navode kao hvalospjevi; trajale su i traju rasprave je li Maraković poštovao Krležino djelo i valjano ga kritičarski odvagao, je li Krležinu djelu pristupao “ideološki

¹⁷ Oblik “prelivima” u obama je izdanjima.

¹⁸ 1. Liberalistički centar, 2. Nacionalistički centar, 3. Socijalističko – realistički centar, 4. Krležijanski centar (Lasić 1989a: 342). Tako jednostavne i isključive ideološke tablice u kojima su razvrstani javni djelatnici, književnici i kritičari oduzimaju svaki stručni i znanstveni dignitet njihovu djelu i u svakom su smislu poražavajuće.

konzekventno” ili estetski i teorijski.¹⁹ Budući da je ovaj rad usredotočen na Marakovićeve poglede na hrvatski jezik i hrvatska narječja, njegove će se kritike Krležina djela u ovom radu tumačiti samo s obzirom na jezik Krležina djela. Riječ je o dvjema kritikama, prva je Krležinih *Glembajevih*, druga Krležina *Petrice Kerempuha*. Uz već spomenutu *Žetvu* to će poprilično biti i sva Marakovićeva djela u kojima progovara o hrvatskom jeziku i njegovim narječjima.

U *Hrvatskoj prosvjeti* 1929., pišući kritiku *Gospode Glembajevih*, Maraković zamjera Krleži upotrebu njemačkoga jezika kao neopravdanu i naivnu:

“... treba kazati da je upotreba njemačkoga jezika u tolikoj mjeri neopravdana i upravo onako naivna kao kada kod Marina Držića Dubrovčani došavši u Rim igraju čitave scene na talijanskom jeziku. U drugu ruku treba kazati da naši glumci, govoreći njemački, nikako nisu (kako su isticali neki kritičari) bili dužni da govore “bühnendeutsch” jer njihov njemački govor treba da bude “agramerština” koja nipošto nije uzor ni govora ni izgovora” (Maraković 1929).

Tragom Marakovićeve jezične kritike nije se pošlo pa danas na germanizme u Glembajevima gledamo drugačije. Krleža je Marakovićevoj kritici odgovorio, prihvaćajući načelno da su njegovi germanizmi nenaravni:

“Kao što jezik mojih kajkavskih balada nikada nije bio jezik plebsa, tako ni *agramarizma*, kakav se govori sa moje scene, nikada nije bilo” (Matvejević 1982: 100).

Uz navode iz Matvejevića valja reći da je Matvejević s Krležom razgovarao poslije Marakovićeve smrti i da Krležine riječi nisu izravni odgovori Marakoviću, ali da se sadržajno nadovezuju na Marakovićeve kritike. Odnosi se to na sve navode iz Matvejevića u ovom radu.

5. O KAJKAVSKOM NARJEČJU ILI *BALADE PETRICE KEREMPUHA*

U kritici je Krležinih *Balada* Maraković (1937) doista oštar. Treba razlikovati dvoje – načelni prigovor Krleži zbog njegovih političkih i unitarističkih

¹⁹ U završnici, Marakoviću je dopala osuda i Stara Gradiška, Krleži uloga sudca i Leksikografski zavod.

pogleda suprotnih od Marakovićevih; od prigovora kajkavskoj stilizaciji kojom se Krleža služi. Dakle, nije riječ o tome da se Maraković protivi kajkavštini (u Domjanića ju hvali!), nego se protivi Krležinoj stilizaciji te kajkavštine.

Maraković Krleži zamjera “orjunaštvo i bezobzirni unitaristički imperijalizam” (Maraković 1937: 294) na temelju toga što je u vrijeme “prevrata” pisao “ne samo štokavski, nego čak i ekavski što se u Zagrebu i u zemlji Hrvatskoj nije nikada udomilo” (Maraković 1937: 294), a u kajkavštini i Kerempuhovoj “kajkavskoj ideji” Maraković vidi opasnost za hrvatsko jezično i političko jedinstvo. Smatra da Krleža podupire zamisao o kajkavskom književnom jeziku, ali ne kao čimbeniku hrvatskoga ujedinjenja, nego usuprot:

“... treba još podsjetiti na to da kako su Slovenci oduvijek svojatali naš kajkavski dijalekat kao područje svoga jezika, kako su baš zato izvjesni slovenski krugovi Domjanića rado primali kao kajkavskog pjesnika, i kako baš ova, kajkavska knjiga g. Krleže izlazi u Ljubljani. Poslije toga, mogli bismo možda i mi, s više točnosti nego novi Kerempuh, po njegovim vlastitim idejama proricati i ovo: Hrvate i tako (po g. Krleži) napuštamo ako ne prime kajkavštinu; a budući da oni, kako je jasno, toga ne će nikada učiniti, odreći ćemo ih se... kajkavce će progutati Slovenci (što znači ta šačica kajkavskih Hrvata, još kad je vode Kerempusi)” (Maraković 1937: 295–296).

Na tu se Marakovićevu kritiku, osobito na gore citiran njezin ideološki dio, osvrće Lasić. Smatra ju “radikalnom ideološkom kritikom”, a kritiku Krležine kajkavštine “nepodnošljivom” (Lasić 1989a: 246). Lasić u cijelom svom krležijanskom djelu s velikim poštovanjem govori o Marakoviću pa i kad Maraković ovako otvoreno napada Krležu tražeći u njegovoj umjetnosti ponajprije političku angažiranost i kritizirajući tu angažiranost i taj svjetonazor. Lasić otupljuje Marakovićevu oštricu navodeći onih nekoliko pohvalnih redaka koje je Maraković izrekao unutar punih šest stranica ogorčene kritike (Lasić 1989a: 246–247).

Krleža je odgovorio Marakoviću kada Maraković više nije bio među živima. Iz odgovora je jasno da Maraković nije u mnogome pogriješio – kada kritizira Krležu zbog Kerempuhova “crvenoga rupca” kao komunističkoga znamenja, Krleža se ne protivi, usuprot, prihvaća da su *Balade* politički angažirane:

“»*Balade*« nisu nikakva »*avantura*«. Dug je bio put do »*Balada*«. Trajao je dvadeset godina... na početku kao i na svršetku puta pitanje je potpuno otvoreno: pisati angažirano ili ne?... Tamo je, eto, bilo već i u vrijeme »*nacionali-*

stičkog« – jugoromantizma. Nije više bila riječ o narodu kao o nekakvom idealističkom konceptu, nego o narodnoj bijedi u ratu, u kasarnama u emigraciji. Dakle: o čovjeku u paklenoj stvarnosti: socijalnoj, političkoj, moralnoj. Na toj osnovi i u znaku tih pitanja rađale su se »*Balade*«” (Matvejević 1982: 192–193) “»*Balade*« su, dakle, zamišljene kao primjer kako se lenjinska parola može ostvariti na jedan prividno arjajski, staromodan, barokni način... Sa citatima iz »*Balada*« branili su se seljaci buntovnici u varaždinskoj, bjelovarskoj i zagrebačkoj sudnici godine 1937 – 1938. »*Balade*« su dakle tendenciozna, angažirana poezija.” (Matvejević 1982: 201) “Pokazalo se da se lenjinske parole mogu izraziti retorikom crkvenih propovijedi, i to još jezuitskih!” (Matvejević 1982: 212–213).

Krleža vrlo otvoreno razotkriva političku angažiranost svojih *Balada*. Marakoviću, dakle, daje za pravo.

Maraković točno uočava da je Krležina kajkavština literarna (a ne mjesna) “namjerno antikizirana i arhaizirana” i “seljaku nerazumljiva” (Maraković 1937: 298–299). Izrazimo li tu Marakovićevu misao suvremenim nazivljem, reći ćemo da je kajkavština u *Baladama* nadnarječna s oslonom na postojeću kajkavsku tradiciju. Maraković je točno uočio jezična obilježja, ali ih je, za razliku od suvremenoga jezikoslovlja, protumačio kao manu, a ne kao vrlinu.

Vončina (1991) popisuje autore²⁰ koji su se posvećivali *Baladama* i njihova pohvalna mišljenja o kajkavskoj stilizaciji *Balada*, čitamo u Vončine iscrpnu jezičnu raščlambu *Balada* i zaključujemo da suvremeno jezikoslovlje smatra *Balade* vrhuncima kajkavskoga književnoga jezika. Marakovićevo mišljenje nije Vončina uzeo u obzir, pa čak ni raspravio o tom mišljenju; Marakovićeva je kritika tek navedena u popisu literature (Vončina 1991: 267, 283). Napokon, sam Krleža o jeziku svojih *Balada* i jezičnim izvorima i uzorima kaže:

“Govorio sam u raznim varijacijama o mogućnostima izražavanja »*mutnih strahota*« jezikom Pergošića, Vramca, Škrinjarića, Habledića, Belosteneca, Magdalenića, Katarine Zrinske, Frankopana Krste, Vitezovića, Jambrešića, Mikloušića, Krčelića, Brezovačkog...²¹ »*Balade*« su potvrdile da se može

²⁰ Osobito ističući Kuzmanovića (1972; 1985).

²¹ Iste jezične izvore *Baladama*, ponavljajući Krležine riječi, navodi i Šime Vučetić (1983: 132), ali ipak jezik *Balada* ocjenjuje kao stvaralački razvijen živi kajkavski govor. “Zanimljivo je da se naš jezik u svojim muzikalnim mogućnostima rascvao do najviših, do najvirtuoznijih melodija upravo u Krležinim baladama. Biće to odatle što je kajkavština stariji, drevniji jezik od književne štokavštine, koja je sa svojim, uglavnom stotinu pedeset književnih godina mlađ i još djevičanski književni jezik” (Vučetić 1983: 136). Na Vučetićevom je obzoru postanak

pisati poema na jednom zaboravljenom i umirućem jeziku, koji se u svojoj prošlosti nije baš odlikovao naročitim *pjesničkim* nadahnućem: osim grofice Patačićke, župnika Mikloušića i nekoliko rijetkih pjesama Galovićevih. Koja su vrela »*Balada*«? Belostenec. Habelić. Molitvenici. Crkvene propovijedi. Pokazalo se da se lenjinske parole mogu izraziti retorikom crkvenih propovijedi, i to još jezuitskih!» (Matvejević 1982: 212–213).

I opet Krleža Marakoviću daje za pravo kada je riječ o namjernoj arhaizaciji kajkavštine i njezinoj nadnarječnoj naravi.

Maraković nije Krležu uvrstio u svoje čitanke, tako da u *Žetvi* nema ni riječ o Krleži, ni imenom nije spomenut. O Krležinu nezavidnom položaju u NDH opširno piše Lasić (1989b), osobito oštro kritizira Matu Ujevića (Ujević 1941a; 1941b; 1943) što u svoje čitanke nije uvrstio Krležu. Kritika Lasićeva nije samo oštra, posprdna je i ironična:

“Mati Ujeviću pripada slava što je sastavio čitanku iz povijesti hrvatske književnosti u kojoj nema Miroslava Krleže” (Lasić 1989b: 143).

Iako Lasić zamjera i Marakoviću što je izostavio Krležu iz *Žetve*, ipak je ta zamjerka blaga (u odnosu na Ujevića) i uz opravdanje za Marakovića da su njegovi prijedlozi da Krleža uđe u čitanke i priručnike bili odbijeni (Lasić 1989b: 143).

6. LIRIKA PRED PRAZNI GLEDALIŠTEM

Zahvaljujući knjigama M. Samardžije jezična politika i jezik u NDH, jezično razdoblje hrvatske povijesti od 1940. do 1945. nije nepoznato, nije zamagljeno, a Samardžijina su istraživanja pomogla i da se uklone mnoge zablude o hrvatskom jeziku iz toga doba (Samardžija 2008).

Kada je riječ o odnosu jezične politike u NDH prema hrvatskim narječjima, Samardžija (2008: 96) upućuje na Lasića i njegov zaključak da u NDH nije bilo “jedinstvenoga stava o dijalekatanoj književnosti”, jedni su ju zagovarali, a drugi joj se protivili. Protivnici su smatrali, slično kao i Maraković u kritici Krležine kajkavštine u *Baladama*, da dijalekatna književnost slabi hrvatsko štokavsko jezično jedinstvo, a tako i nacionalno.

“književne štokavštine” vezan uz početke 19. st., dakle u skladu je s tadašnjom službenom jezičnom politikom koja početke hrvatskoga književnoga jezika vidi u prvim pokušajima zbližavanja hrvatskog i srpskog jezika. Tako gledano, štokavština jest mlada. Uzmemo li u obzir dubrovačke pisce s kraja 15. st. (Šiško Menčetić, Džore Držić – *Ranjinin zbornik*), Vučetićeve tvrdnja o kajkavskom kao jeziku drevnijem od štokavskoga pokazuje se netočnom.

Samardžija Marakovića spominje samo jednom i to u svezi s jednim popularnim radijskim predavanjem održanim 1943., ali tu je Maraković doista samo spomenut u jednoj rečenici (Samardžija 2008: 60). Dakle, preostaje nam Lasić i Lasićevo tumačenje Marakovićeve pogleda na hrvatska narječja.

Naprijed je spomenuto da Lasić Marakovićevu kritiku Krležine kajkavštine u *Baladama* smatra “nepodnošljivom”, i navodnu Marakovićevu nesnošljivost prema kajkavštini proširuje na navodnu Marakovićevu nesnošljivost prema hrvatskim narječjima i hrvatskoj dijalekatnoj književnosti, a sve u kontekstu jezične politike NDH. *Navodno* jer ovaj put Lasićevi zaključci nisu točni. Maraković kritizira Krležinu kajkavsku stilizaciju (“ideološki konzekventno”), a ne kajkavsko ili dijalekatno stvaralaštvo uopće. Napokon, dijalekatna književnost ima svoje čvrsto mjesto u njegovoj *Žetvi*.²²

Lasić polazi od Marakovićeve osvrta na večer recitacije održane 8. travnja 1941. (Maraković 1941b), pronalazeći u tom osvrta otpor prema dijalekatnoj poezije uopće. Lasićev je zaključak:

“Već je na onoj večeri recitacije 8. travnja 1941. Ljubomir Maraković zapazio da je »suviše mjesta bilo ustupljeno« »dijalekatnoj« lirici i da to nije dobro za hrvatsku književnost jer to zasjenjuje vrijednost štokavske lirike nekih pjesnika kakav je, na primjer, Dragutin Domjanić” (Lasić 1989a: 186).

Ta je večer održana dva dana prije proglašenja NDH²³ u Malom kazalištu i bila je riječ o večeri recitacije mlade hrvatske lirike. Izvođači su bili učenici Glumačke škole, a pjesnike su izabrali Dubravko Dujšin, Branko Gavella, Drago Ivanišević i Marko Soljačić.

Osvrt na tu večer Maraković ipak nije utemeljio na kritici dijalekatne poezije, nego više na izboru pjesnika i njihove lirike, a izborom je nezadovoljniji nego jezikom jer kaže: “...recitalom hrvatske lirike od Mihanovića do Krkleca (!).” Pretpostavljam da je uskličnik znakom čuđenja zbog Krkleca. Prigovara Maraković što Šenoa nije spomenut ni imenom (“Čini se za njeke ljude previše je patriočan”); što nema Preradovića (ali barem je spomenut); to što se daje prednost Benešiću, Čerini i Krklecu smatra Maraković “bizarnim”; Kranjčevića je previše;²⁴ dijalekatna poezija svoje je pravo

²² U kojoj nema Krleže, ali opet “ideološki konzekventno”, a ne protivno dijalekatnoj književnosti.

²³ U Lasića: “Dva dana prije ulaska Nijemaca u Zagreb... kada je Šubašić već pakirao kofere, a starojugoslavenska vojska bježala glavom bez obzira” (Lasić 1989: 144).

²⁴ Ovdje je Maraković, čini se, posve objektivan. Naime uz Kranjčevića ga veže prijateljstvo iz djetinjstva (Maraković 1927).

stekla zahvaljujući “dubrovačko – dalmatinskoj i kajkavskoj dramatici”, ali Galović, Domjanić i Krleža ne će postići tu “zamašnost” u onoj mjeri u kojoj je mjesta njihovoj dijalekatnoj lirici “ustupljeno”; Domjanićeva štokavska lirika “nije došla do izražaja” (Maraković 1941b: 14). Ako znamo kako je Maraković razmišljao o Krležinoj kajkavštini (Krležinoj, a ne kajkavštini uopće), jasnije je otkud zamjerke – one nisu dijalekatnoj književnosti u cjelini upućene.

7. ZAKLJUČAK

Marakovićevi su pogledi na hrvatska narječja afirmativni, a tako i na dijalekatnu književnost. Prikazuje ju ukratko u svom školskom priručniku *Žetva* i objavljuje dijalekatne pjesme Domjanićeve, Nazorove i Ujevićeve. Krleža nije našao mjesto u Marakovićevu priručniku (a tako ni Ujevićevima), kajkavštinu Krležinu Maraković kritizira, ali su razlozi uglavnom ideološke naravi. Jezikoslovni je razlog kritike što je Krležina kajkavština arhaična i “strana današnjem seljačkom govoru” (Maraković 1937: 299). Danas ta obilježja ne smatramo manom, nego vrlinom i postizanjem nadnarječne kajkavštine povezane s vlastitom povijesti i tradicijom (Vončina 1991). Prema tomu, Maraković se opire Krležinoj stilizaciji kajkavštine, a ne kajkavštini uopće. U suvremenoj čakavštini uočava poveznice sa starijim razdobljima uzvisujući Ujevićevu čakavsku pjesmu *Oproštaj* jer jezično povezuje “stari jezik Marulićev s današnjim živim govorom grada Splita” (Maraković 1941a: 46).

Kada je riječ o odnosu hrvatskih narječja i hrvatskog književnog jezika (Marakovićevo vrijeme ne poznaje naziv standardni), Maraković ne traži poveznice između štokavske stilizacije, kajkavske ili čakavske. Književnojezičnu štokavštinu opisuje puristično i odvojeno od ostalih dviju stilizacija.

LITERATURA

- Bogner-Šaban, Antonija. 1997. *Ljubomir Maraković, Rasprave i kritike * Josip Bogner, Rasprave i kritike*. Stoljeća hrvatske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brozović, Dalibor. 1976. O suvremenoj morfološkoj normi hrvatskoga jezičnog standarda i o morfološkim značajkama standardne štokavštine uopće. *Jezik* 1, 1–12; 2, 41–49; 3–4, 109–114.
- Brozović, Dalibor. 1985. Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. *Jezik* 1, 1–15.

- Čengić, Enes. 1985. *S Krležom iz dana u dan*. Knjiga I. Zagreb: Globus.
- Ham, Sanda. 1998. *Jezik zagrebačke filološke škole*. Osijek: Matica hrvatska.
- Ham, Sanda. 2005. Uloga Narodnih novina u oblikovanju hrvatskoga književnog jezika u 19. st. *Narodne novine. Zbornik uz 170. obljetnicu neprekinutoga izlaženja 1835. – 2005.* [ur. Bekavac, Ivan]. Zagreb: Narodne novine, 165–179.
- Ham, Sanda. 2020. Dvije Marakovićeve *Žetve* – 1941. i 1943. U: *Zbornik o Ljubomiru Marakoviću: zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Topusko, 25. – 26. Travnja 2019.* [gl. ur. Maštrović, Tihomil]. Zagreb – Topusko – Varaždin – Pula – Zadar: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Hrvatsko filološko društvo – Grad Topusko – Gradska knjižnica Topusko – Matica hrvatska, Ogranak u Varaždinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Sveučilište u Zadru, 187–204.
- Jelčić, Dubravko. 1971. *Ljubomir Maraković, eseji i kritike*. Pet stoljeća hrvatske književnosti. Knjiga 86. Zagreb: Matica hrvatska.
- Jonke, Ljudevit. 1971. *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kuzmanović, Mladen. 1972. *Rječnik i komentar Balada Petrice Kerempuha Miroslava Krleže*. Zagreb: Liber.
- Kuzmanović, Mladen. 1985. *Kerempuhovo ishodište: geneza »Balada Petrice Kerempuha« Miroslava Krleže*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Lasić, Stanko. 1989a. *Kritička literatura o Miroslavu Krleži od 1914. do 1941.* Zagreb: Globus.
- Lasić, Stanko. 1989b. *Miroslav Krleža i Nezavisna Država Hrvatska 10. 4. 1941 – 8. 5. 1945.* Zagreb: Globus.
- Lončarević, Vladimir. 2003. *Luči Ljubomira Marakovića, život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.
- Lončarević, Vladimir. 2009. *Ljubomir Maraković, Katolički idealizam i realizam*. Zagreb: Glas Koncila.
- Maraković, Ljubomir // *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38753> (pristup 1. veljače 2021.).
- Maraković, Ljubomir. 1929. Gospoda Glembajevi. *Hrvatska prosvjeta* 10(6), 2–3. Prema: Bogner-Šaban, Antonija. 1997.
- Maraković, Ljubomir. 1937. Krležine »Balade Petrice Kerempuha«. *Hrvatska prosvjeta* XXIV(1–2), 80–85. Prema: Lončarević, Vladimir. 2009.
- Maraković, Ljubomir. 1941a. *Žetva: Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, prvi dio Nauka o književnosti, I. svezak nauk o stihu i slogu*. Zagreb: Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare.
- Maraković, Ljubomir. 1941b. *Lirika pred praznim gledalištem. Hrvatska lirika, veće recitacija glumačke škole Hrvatskoga narodnog kazališta, 8. travnja o.g. Hrvatski glas* I(67), 14, 20. travnja.

- Maraković, Ljubomir. 1943. *Žetva: Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, Nauka o književnosti (poetika)*. Zagreb: Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare.
- Matvejević, Predrag. 1982. *Stari i novi razgovori s Krležom*. Zagreb: Spektar.
- Nikolić, Vinko. 1943. Dvie značajne hrvatske knjige, Petar Grgec: Hrvatske narodne pjesme – Ljubomir Maraković: *Žetva*, nauka o književnosti. *Nova Hrvatska*, 257: 7, srieda, 3. studenoga 1943., 258: 7, četvrtak, 4. studenoga 1943.
- Pavličić, Pavao. 1983. *Književna genologija*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Samardžija, Marko. 2008. *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u NDH*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Ujević, Mate (uz suradnju Vjekoslava Štefanića i Pavla Tijana). 1941a. *Sjetva: Hrvatska čitanka za III. i IV. razred srednjih škola*. Zagreb: Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare.
- Ujević, Mate. 1941b. *Plodovi srca i uma: Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, treći dio, hrvatska književnost od narodnog preporoda do danas*. Zagreb: Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare.
- Ujević, Mate. 1943. *Knjiga radosti: Hrvatska čitanka za III. razred srednjih škola*. Zagreb: Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare.
- Veber, Adolfo. 1887. *Djela Adolfa Vebera, zagrebačkoga kanonika*, sv. III. Zagreb.
- Vince, Zlatko. 1978. Povijest hrvatskoga književnog jezika s kraja 19. i početka 20. stoljeća. *Jezik* 3, 76–88.
- Vince, Zlatko. 1982. Norma u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća. *Jezik* 2, 51–57; 3, 80–85.
- Vončina, Josip. 1991. *Korijeni Krležina Kerempuha*. Zagreb: Naprijed.
- Vučetić, Šime. 1983. *Krležino književno djelo*. Zagreb: Spektar.

Maraković's views of Croatian dialects

The paper deals with Ljubomir Maraković's views of Croatian dialects, and in that context, with his reflections about Croatian dialectal literature, especially about the literature in the Kajkavian dialect and about the relation between that dialect and the language of Krleža's *Balade Petrice Kerempuha* (*Ballads of Petrica Kerempuh*). Since Maraković expressed most of his views of Croatian dialects in the Croatian literature reader *Žetva* (1941, 1943), the analysis of his ideas is based largely on that reader, and in a lesser part on Maraković's theatrical reviews. In this paper, attention has also been paid to contemporary reception of Maraković's works, especially with regard to his assessment of Krleža's language.